

ANGLŲ KALBOS LEKSEMŲ ŠIAURĖS AMERIKOS LIETUVIŲ KALBOJE INTERPRETAVIMO KLAUSIMU

1.0. XIX a. pabaigoje ir pirmoje XX a. pusėje dėl tam tikrų istorinių ir socialinių aplinkybių nemaža lietuvių atsidūrė emigracijoje, daugiausia Šiaurės Amerikos kontinente (JAV ir Kanadoje). Ištikus dešimtmečius gyvendami kitoje geografinėje ir socialinėje aplinkoje, svetimtautėje visuomenėje, kurioje dominavo anglų (amerikiečių) kalba, dauguma išeivių neužmiršo ir savo gimtosios kalbos. Lietuvių kalba išliko jų bendruomenės komunikacijos priemone. Nors jos funkcionavimo sfera, apskritai imant, gerokai susiaurėjo, didžioji išeivių dauguma tapo dvikalbiais, tačiau ir šiandien dešimtys tūkstančių žmonių JAV ir Kanadoje kalba lietuviškai, ten leidžiami lietuviški laikraščiai, žurnalai, knygos. Lietuvių kalba tebėra išeivių etninio bendrumo požymis.

Ta lietuvių kalba, kuri šiuo metu dar gyvuoja Šiaurės Amerikos kontinente, daug kuo skiriasi nuo dabartinės bendrinės lietuvių kalbos Lietuvoje. Atitrūkimas nuo gimtojo krašto ir jo visuomenės gyvenimo, skirtingos geografinės ir socialinės aplinkybės brandino ne tik skirtingus socialinius ir psichinius poslinkius svetur atsidūrusios lietuvių bendruomenės gyvenime, bet buvo ir tie lemiami faktoriai, kurie skatino atsivežtinės gimtosios kalbos intensyvesnę raidą ir sąlygojo jos savitumą. Specifinės ypatybės, atsiradę Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, padėjo jai prisitaikyti prie naujų bendravimo reikmių kitoje geografinėje ir visuomeninėje aplinkoje, išlikti lietuvių išeivių komunikacijos priemone. Šiaurės Amerikos lietuvių kalba yra įdomi ir lituanistams, ir apskritai kalbininkams, besidomintiems bendrosios kalbotyros problemomis.

1.1. Įvairūs kalbos lygiai¹ vystosi netolygiai. Kalbos žodynas kinta daug sparčiau, negu kiti struktūriniai kalbos lygiai: naujiems daiktams, reiškiniams, procesams žymėti atsiranda naujų žodžių, o kiti pasitraukia į atsargą arba gilion užmarštin. Kalbos leksika yra savita sistema, kurios santykinis nestabilumas paaiškinamas jos specifinėmis savybėmis. Tuo metu, kai kiekvienos kalbos fonetinių ir gramatinių priemonių kompleksą sudaro ilgą laiką pastovus apibrėžtas „užbaigtas sąrašas“, daugelis jos leksinių-semantinių eilių ir leksinių mikrosistemų yra atviros inovacijoms. Leksinės inovacijos reikmė gali iškilti bet kuriuo žmonių

¹ Čia vartojamas terminas *lygis* yra lygiareikšmis angl. *level*, rus. *уровень*.

bendravimo akto metu, ir ji turi būti tuoju patenkinama, todėl leksikos sisteminiai ryšiai turi būti nepaprastai paslankūs. Leksinių-semantinių eilių ir mikro-sistemų atvirumas yra viena svarbiausių kalbos savybių, užtikrinančių jos nenu-trūkstamą funkcionavimą.

Poslinkiai, įvykę Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, taip pat labai nevienodai palietė atskirus kalbos lygius. Kalbant apie fonetinius pakitimus, paprastai minimi priebalsiai /f/, /h/ ir /ch/ kitų kalbų skoliniuose (/f/ ir /h/ dažniausiai pastebimi vadinamuose intymiuose² anglų kalbos skoliniuose), tačiau jie yra tapę ir bendrinės lietuvių kalbos Lietuvoje norma. Gramatiniai ir sintaksiniai pakitimai nežymūs, sunkiau apčiuopiami, dažniausiai atomistinio pobūdžio, jie nepalietė visos kalbos sistemos, todėl apie juos tyrinėtojų paprastai tik užsimenama. Labiausiai visiems į akis krinta poslinkiai, įvykę Šiaurės Amerikos lietuvių kalbos žodyne. Jie buvo pastebėti ir apie juos buvo rašoma labai anksti, kai emigracija iš Lietuvos dar nebuvo pasiekusi savo apogėjaus, ir mūsų laikais, kai jie dar labiau iš-ryškėjo ir tapo lingvistų ir nelingvistų domėjimosi objektu³.

Naujose išieivių gyvenimo sąlygose leksika, visų pirma, pasirodė nepajėgianti patenkinti naujų komunikacijos reikmių. Lietuvių kalbos žodyno dalis atrofavo-si, tuo pat metu jis praturtėjo daugybe skolinių iš ten dominuojančios anglų kal-bos. Anglišku skolinių gausumas yra vienas ryškiausių Šiaurės Amerikos lietuvių kalbos bruožų, skiriančių ją nuo bendrinės lietuvių kalbos Lietuvoje.

Lietuvių išieivių įsikūrimas Šiaurės Amerikos kontinente pirmą kartą lietuvių kalbos istorijoje sudarė realias istorines prielaidas tiesioginiam anglų ir lietuvių kalbų susidūrimui. Tiesioginiai anglų ir lietuvių kalbų kontaktai turėjo lemiamą reikšmę lietuvių kalbos raidai Šiaurės Amerikos kontinente.

2.0. „Kalbų kontaktai yra istorinė būtinybė, ir jie neišvengiamai tampa jų abipusės sąveikos priežastimi“⁴. Socialinė aplinka ir žmogaus psichika sudaro palankią dirvą, kurioje užsimezga kalbų kontaktai, o šių kontaktų rezultatai at-

² Šis terminas čia vartojamas ta pačia reikšme, kuria jį vartojo L. Blūmfildas, žr. L. Bloom-field, *Language*, New York, 1933, 461.

³ Žr., pvz., Jr. Jonas, *Lietuviai Amerikoje*, Plymouth, Pa., 1899, 171–173; V. K. Rač-kauskas, *Lietuviai nebemoka lietuviškai*, „Tėvynė“, 42, 1908; A. Senn, *Einiges aus der Spra-che der Amerika-Litauer*, „Studi Baltici“, 2, 1932, 35–58; H. L. Mencken, *The American Language*, New York, 1947, 669–672; P. Jonikas, *Gimtojo žodžio baruose*, Čikaga, 1951; A. Margeris, *Amerikos lietuvių kalba*, „Naujienos“, 251, 1952; A. Margeris, *Amerikos lietuvių ir angliškujų skolinių žodynas*, Chicago, 1956; B. Babrauskas, *Amerikinės lietuvių kalbos likučiai*, „Gimtoji kalba“, 4 (10), 1960; L. Pažūsis, *Kaip kalba JAV lietuviai*, „Mokslas ir gyvenimas“, 1967, Nr. 2 ir t. t. Čia suminėti darbai daugiausia pateikia vien tik atskirus žo-dyno faktus ir visiškai nepretenduoja į išsamesnę teorinę jų nagrinėjimą ir apibendrinimą.

⁴ „C'est que le contact des langues est une nécessité historique, et que le contact entraîne fatalement la pénétration“, žr. J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, 330.

šispindi pačiose kalbose⁵. U. Vainraichas, kalbų kontaktų problemoms paskyręs specialią monografiją, kurios teiginiais paprastai remiasi dauguma pastarųjų metų šios lingvistikos srities darbų, šitaip teoriškai grindžia kalbų kontaktus ir jų sąveiką: „Dvi ar daugiau kalbų, sakoma, sueina į *kontaktą*, jeigu jos pakaitomis vartojamos tų pačių asmenų. Tokiu būdu šio kontakto vieta yra tomis kalbomis kalbantys individai. Dviejų kalbų vartojimo praktika vadinama *bilingvizmu* (=dvikalbiškumu), o jį praktikuojantys asmenys – *bilingviais* (=dvikalbiais). Nuokrypimai nuo abiejų kalbų normos, pasirodantys bilingvių šnekoje dėl to, kad jie moka daugiau kaip vieną kalbą, t. y. dėl tų kalbų kontaktų, vadinami *interferencijos* reiškiniais“⁶.

Kalbant apie anglų-lietuvių kalbų kontaktus Šiaurės Amerikos kontinente ir dėl to į lietuvių kalbą importuotas anglų kalbos leksemas, neįmanoma išsiversti be bilingvizmo sąvokos, kuri organiškai vienija sociologinį, psichologinį ir lingvistinį požiūrius į kalbų kontaktų problemą. Bilingvizmas buvo lietuvių išėivių gyvenimo svetur *conditio sine qua non*, jis sąlygojo anglų-lietuvių kalbų kontaktų užuomazgą ir tolesnę jų raidą.

2.1. Bilingvizmas neretai suvokiamas ne tik kaip dviejų nacionalinių (etniškai, dažnai ir genetiškai skirtingų) kalbų arba jų dialektų mokėjimas, bet taip pat ir kaip kurios nors vienos kalbos dviejų dialektų arba dialekto ir literatūrinės kalbos mokėjimas. Žinoma, vienos ir kitos rūšies kalbinė situacija turi daug ką bendra, bet dabartiniu metu kalbotyroje, matyt, vis dėlto reikia skirti bilingvizmo ir diglosijos⁷ sąvokas. Bilingvizmo terminu galima operuoti tik tuo atveju, kai kalbama apie dviejų nacionalinių kalbų (arba jų dialektų) vartojimą, t. y. bilingvizmo sąvokos nederėtų taikyti vienos ir tos pačios kalbos socialinių ir regionalinių variantų kontakto atveju.

Tą kalbą, kurią individas vartoja, būdamas vienakalbis (monolingvis), galima vadinti pirmine, o tą kalbą, kurią jis išmoksta, tapdamas dvikalbiu (bilingviu) – antrine. Daugeliu bilingvizmo atvejų pirminės kalbos ir gimtosios kalbos sąvokos yra vienareikšmės.

⁵ Tautų ir jų kalbų kontaktų problemų klausimais žr., pvz., K. - H. Schönfelder, *Probleme der Völker- und Sprachmischung*, Halle, 1956.

⁶ „Two or more languages will be said to be *in contact* if they are used alternately by the same persons. The language-using individuals are thus the locus of the contact. The practice of alternately using two languages will be called *bilingualism*, and the persons involved, *bilinguals*. Those instances of deviation from the norms of either language which occur in the speech of bilinguals as a result of their familiarity with more than one language, i. e. as a result of language contact, will be referred to as *interference* phenomena“, žr. U. Weinreich, *Languages in Contact*, New York, 1953, I.

⁷ Ch. A. Ferguson, *Diglossia*, „Word“, XV, 2 (1959), 324–340.

Ir tarybinėje, ir užsienio lingvistinėje literatūroje bilingvizmas neretai apibūdinamas kaip „vienodai tobulas dviejų kalbų mokėjimas“⁸. Toks bilingvizmo tipas kartais iš tiesų pasitaiko (gal būt, jis yra labiausiai geistinas), tačiau palyginti jis yra labai retas.

Aukščiau cituotas U. Vainraicho bilingvizmo apibrėžimas (2.0) yra, atrodo, labiausiai priimtinas, nes jis išvaduoja bilingvizmo sąvoką iš fiktyvios abstrakcijos ir sudaro prielaidą konkrečiai ir realiai taikyti ją, vertinant dvikalbiškumo praktikos įvairovę. Jis yra pakankamai bendras ir apima visą sudėtingą ir įvairų bilingvizmo reiškinių turinį.

Tačiau U. Vainraichas bilingvizmo sąvoką nusako ne lingvistiniais terminais. Teisingai kritikuodamas kai kuriuos šio autoriaus teiginius dėl nenuoseklumo, skiriant lingvistikos ir psichologijos objektus, E. M. Vereščiginas bilingvizmą bando interpretuoti lingvistiniu požiūriu ir siūlo minėtą apibrėžimą perfrazuoti šitaip: „Jei žmogus sugeba pakaitomis kurti tekstus, priklausančius dviem kalboms, tai jam būdingos psichologinės šnekos prielaidos vadinamos bilingvizmu“⁹. Iš tiesų, kalbotyrai nerūpi psichologinis šnekos mechanizmas, ji tyrinėja tik jo rezultata, todėl tokia interpretacija įgalina lingvistą vartoti bilingvizmo sąvoką, tyrinėjant ir savąjį objektą.

2.2. Bilingvizmas pagal savo prigimtį, žinoma, yra psichologijos ir sociologijos mokslų tyrinėjimo objektas, bet lingvistui jis yra įdomus todėl, kad jo pasekmės atsispindi kalboje. Ir visų pirma jį domina bilingvizmo tipų diferenciacija. Tarp bilingvizmo tipo ir jo pasekmių bilingvio šnekoje egzistuoja tam tikras dėsningas ryšys: žinant bilingvizmo tipą, galima bendrais bruožais iš anksto nusakyti galimas bilingvio kuriamų kalbinių apraiškų¹⁰ formas. Ir atvirkščiai – iš bilingvio kalbinių apraiškų galima spręsti apie bilingvizmo tipą.

V. J. Rozencveigas, matyt, remdamasis L. V. Ščerbos samprotavimais apie kalbų sąveiką¹¹, skiria du bilingvizmo tipus: grynąjį (несмешанный) ir mišrųjį (смешанный). Dviejų kalbų vartojimas, nepažeidžiant nei vienos, nei kitos kalbos normos, jo vadinamas grynuoju bilingvizmu. Bilingvizmo tipas, kai pakai-

⁸ О. С. Ахманова, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1966, 125. Panašiai bilingvizmo sąvoką apibrėžia kai kurie užsienio autoriai, pvz., žr. P. Christophersen, *Bilingualism*, London, 1948, 4; J. Marauzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1951.

⁹ „Если человек способен попеременно порождать тексты, принадлежащие двум языкам, то наличествующие у него психологические предпосылки речи называются билингвизмом“, žr. Е. М. Верещагин, Заметки о монографии У. Вайнрайха „Языковые контакты“, Вопросы порождения речи и обучения языку, Москва, 1967, 139.

¹⁰ Kalbinėmis apraiškomis vadiname tai, kas rusų kalboje suprantama kaip „речевые произведения“.

¹¹ Л. В. Щерба, О понятии смешения языков, Избранные работы по языкознанию и фонетике, I, Ленинград, 1958.

tomis vartojant dvi skirtingas kalbas, kuriama trečia kalba su vienu turinio ir dviem išraiškos planais, vadinamas mišriuoju bilingvizmu¹². Tokios bilingvizmo tipų diferenciacijos pagrindas yra bilingvizmo pasekmių vertinimas, bilingvizmo ir kalbų sąveikos ryšio ieškojimas. Vis dėlto tvirtinimas, kad mišriojo bilingvizmo atveju bilingviai **visada** yra linke kurti trečią kalbos sistemą, nėra pakankamai pagrįstas¹³. Skiriant minėtus du bilingvizmo tipus, turėtų būti remiamasi šitaip apibrėžiamu vieningu kriterijumi: tų dviejų kalbų tekstai kuriami visiškai nepriklausomai ir sinchroniškai juose nepastebima jokio kitos kalbos kišimosi (kaip monolingvizmo atveju), arba tarp tų kalbų atsiranda koks nors ryšys, ryškėjantis bent vienos kurios nors bilingvio kalbos išraiškose dėl tų kalbų kontakto.

Kadangi kalba yra tradicinių įgūdžių visuma, tarp kontaktuojančių kalbų teoriškai įmanomas dvejopas ryšys: a) jeigu abiejų kalbų įgūdžiai yra vienodai tvirti, tai tas ryšys gali reikštis tik kodo kaita (code-switching)¹⁴, b) jeigu abiejų kalbų įgūdžiai nėra vienodai tvirti, ir jie gali būti priešpastatomi pagal tvirtumo kriterijų, tai toks kalbų kontaktų atvejis yra lydymas interferencijos. Pirmasis mišriojo bilingvizmo tipas vadinamas koordinaciniu, o antrasis subordinaciniu. Subordinacinis, matyt, yra labiausiai paplitęs bilingvizmo tipas, nes, kaip nurodo A. Martinė, „iš tikrųjų tik paskiri virtuozai sugeba kalbėti dviem ar daugiau kalbų, išvengdami reiškinių, kuris vadinamas kalbų interferencija“¹⁵.

Pirminės ir antrinės kalbos sąvokos, turint omeny subordinacinį bilingvizmą, galima apibrėžti šitaip: pirmine kalba vadinama ta kalba, kurios įgūdžiai yra pirminiai, tvirtesni, o antrine ta, kurios įgūdžiai yra antriniai, ne tokie tvirti. Ne veltui, matyt, daugelis lingvistų, kurdami bilingvizmo tipologiją, kriterijumi visų pirma pasirenka antrinės kalbos mokėjimo laipsnį, pirminės kalbos įgūdžius laikydami pastoviu nekintamu dydžiu.

Lingvistinėje literatūroje nesutariama, nuo kurio momento individą galima vadinti bilingviu¹⁶. E. Haugenas vienu metu tvirtino, kad apie bilingvizmą galima kalbėti tik tuomet, kai individas sugeba reikšti mintis antrine kalba¹⁷, bet vė-

¹² В. Ю. Розенцвейг, О языковых контактах, — ВЯ 1963 I 59. Apie trečios kalbos sistemos kūrimą mišriojo bilingvizmo atveju rašo ir kiti autoriai, pvz., žr. Ch. C. Fries, K. L. Pike, Coexistent Phonetic Systems, „Language“, 25, I (1949); M. Swadesh, Observations of Pattern Impact on the Phonetics of Bilinguals, „Language, Culture and Personality“ („Essays in Memory of Sapir“), 1941, 65.

¹³ Е. М. Верещагин, Психолингвистическая проблематика теории лингвистических контактов, — ВЯ 1967 6 124.

¹⁴ E. Haugen, *Bilingualism in the Americas*, New York, 1956, 40.

¹⁵ А. Мартине, Основы общей лингвистики, Новое в лингвистике, вып. III, Москва, 1963, 525.

¹⁶ Ю. А. Жлуктенко, Украинско-английские межъязыковые отношения в США и Канаде, автореф. док. дисс., Ленинград, 1967, 7.

¹⁷ E. Haugen, *The Norwegian Language in America*, Philadelphia, vol. I, 1953, 7.

liau pripažino galimą ir „visiškai pasyvaus“ bilingvizmo tipą (individas dar nesugeba kurti antrinei kalbai priklausančių tekstų)¹⁸. Pastarąjį bilingvizmo tipą E. M. Vereščaginą dar vadina receptyviuoju. O jeigu individas geba kurti tekstus, priklausančius antrinei kalbai, tai toks bilingvizmo tipas vadinamas produktyviuoju. Tas pats autorius dar mini ir reprodukcinį bilingvizmo tipą (individas tesugeba „išgirsti“ ir „pakartoti“ tekstą, priklausančią antrinei kalbai)¹⁹. Visi trys ką tik suminėti bilingvizmo tipai tėra atskiri subordinacinio tipo atvejai, atskiros jo raidos stadijos, nes kalbų kontaktai visais šiais atvejais yra lydimi interferencijos. A. R. Dyboldas siūlo tokį minimalių antrinės bilingvio kalbos įgūdžių apibrėžimą: „kontaktas su antrinės kalbos modeliais ir sugebėjimas vartoti juos gimtosios kalbos apraiškose“²⁰.

Vadinasi, interferencija yra pagrindinis subordinacinio bilingvizmo diferencinis požymis. Tie bilingvizmo tipai, kai abiejų kalbų įgūdžiai įgyja tam tikrą pusiausvyrą ir interferencijos reiškiniai išnyksta, lingvistiniu požiūriu nėra įdomūs ir kalbų kontaktų problemai nėra reikšmingi.

2.3. Pastaruoju metu pagausėjus sociologiniams bilingvizmo problemos tyrimams, bandoma kurti sociologinę bilingvizmo tipologiją. Pagal sociologinius kriterijus bilingvizmas paprastai diferencijuojamas į individualųjį ir masinį. B. Havranekas iškėlė dar ir kolektyvinio bilingvizmo sąvoką, teisingai nurodydamas kai kuriuos socialinius bilingvizmo aspektus, į kuriuos reikia atsižvelgti, sprendžiant lingvistines problemas, būtent į tai, ar dvikalbiškumas būdingas visai visuomenei, ar tik jos daliai, tam tikrai uždarai socialinei grupei²¹.

Socialinės sąlygos apsprendžia ir dviejų kontaktuojančių kalbų santykinį statusą. Tokia situacija, kai abi kalbos užima vienodą padėtį individo ar grupės individų kalbinėje veikloje (ekvivalentinis bilingvizmas), retai kada egzistuoja. Užsimindamas apie anglų ir imigranto gimtosios kalbos socialinį vaidmenį JAV, L. Blūmfildas skiria „aukštesnę“ arba dominuojančią kalbą (the upper or dominant language) nuo „žemesnės“ kalbos (the lower language), kuria kalba „nuolankūs imigrantai“ (the humble immigrants)²². J. A. Fišmanas savo darbe bando vartoti funkcionalinio bilingvizmo sąvoką, kuri taip pat apibrėžiama sociologiniais

¹⁸ E. Haugen, *Bilingualism...*, 10.

¹⁹ E. M. Верещагин, К проблеме о разносистемной принадлежности лексем при билингвизме, автореф. канд. дисс., Москва, 1966; E. M. Верещагин, О проблеме заимствования фонем, „Язык и общество“, Москва, 1968, 161–170.

²⁰ „...contact with possible models in a second language and the ability to use them in the environment of the native language“, žr. A. R. Diebold, *Incipient Bilingualism*, „Language“, XXXVII (1957) 1 111.

²¹ B. Havránek, *Zur Problematik der Sprachmischung*, „Travaux linguistiques de Prague. 2. Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue“, Prague, 1966, 81–95.

²² L. Bloomfield, *op. cit.*, 461.

terminais. Jis nurodo du pagrindinius funkcionalinio bilingvizmo tipus: sudėtinį (compound), būdingą tokiam dvikalbiškumui, kai abi kalbos gali būti daugiau ar mažiau vartojamos pakaitomis ne visose, o tik tam tikrose tose pačiose situacijose, ir koordinacinį (coordinate), būdingą dvikalbiškumui, kai abi kalbos gali būti vartojamos pakaitomis įvairiose gyvenimo situacijose²³.

3.0. Šiaurės Amerikos lietuvių kalba vystėsi tokiose bilingvizmo sąlygose, kurios būdingos daugeliui imigrantų kalbų šiame kontinente, ne tik lietuvių.

Lietuviai išeiviai, atsidūrę svetimkalbėje visuomenėje, daugiausia tiesioginio pastovaus natūralaus kontakto²⁴ su kalbančiais angliškai keliu pramoko anglų kalbos. Anglų kalbą iš pradžių jie vartojo tik keliose veiklos srityse (darbe, valstybinėse įstaigose ir pan.), t. y. ten, kur negalima buvo išsiversti su gimtąja kalba. Palaipsniui didėjo angliškai pramokusių skaičius, ir vienos veiklos srityse dauguma išeivių vartojo pirminę (gimtąją) kalbą, kitose – antrinę (anglų) kalbą. Vadinasi, pradinėje stadijoje lietuviams išeiviams buvo būdingas sudėtinis funkcionalinis bilingvizmo tipas: kiekviena kalba vartojama skirtingose veiklos srityse, esant minimalioms jų vartojimo pakaitomis galimybėms.

Laikui bėgant, intensyvėjant išeivių akultūrizacijos procesui, keitėsi ir jų bilingvizmo pobūdis: antrinė kalba ėmė keisti jų gimtąją kalbą daugelyje veiklos sričių, abiejų kalbų vartojimo pakaitomis sfera išsiplėtė, t. y. ėmė riedėti koordinacinis funkcionalinis bilingvizmo tipas. Galiausiai anglų kalbos vartojimo sfera labai praplatėja: gimtoji kalba lieka vienvalde tik labai ribotose (daugiausia privačiose) veiklos srityse. Kai kuriais atvejais net vėl pasirodo sudėtinis funkcionalinis bilingvizmas, tik šį kartą jau priešingai – gimtoji kalba vartojama ten, kur neįmanoma išsiversti su anglų kalba.

Tokia galėtų būti lietuvių išeivių funkcionalinio bilingvizmo raidos schema, turint galvoje bendrąsias imigrantų akultūrizacijos tendencijas. Tačiau lietuvių išeivių JAV ir Kanadoje akultūrizacijos laipsnis labai nevienodas, ir praktiškai beveik neįmanoma apibūdinti to etapo, kurį šiuo metu yra pasiekęs funkcionalinis bilingvizmas visos lietuvių išeivijos Šiaurės Amerikoje mastu. Viena aišku – dauguma išeivių tam tikrose veiklos srityse yra priversti vartoti tik dominuojančią anglų kalbą.

3.1. Kalbų kontaktas ir jų sąveika yra du skirtingi reiškiniai, kurių pirmasis yra priežastis, o antrasis – pasekmė. Lingvistiškai sprendžiant anglų-lietuvių kalbų kontakto problemas, dėmesys, aišku, turi būti kreipiamas į to kontakto pasekmes.

Remiantis aukščiau aptarta bilingvizmo tipologija, lietuvių išeivių bilingvizmą kompleksiskai galima būtų apibūdinti kaip funkcionuojantį masinio subordi-

²³ J. A. Fishman, *Language Loyalty in the United States*, The Hague, 1966, 432.

²⁴ Kalbų kontaktų formų įvairovę išsamiai aptaria J. A. Žluktenka, op. cit., 4–5.

nacinio tipo bilingvizmą. O tai yra toks bilingvizmo tipas, kuriam būdinga kalbų interferencija.

Interferencijos reiškinių matyti abiejose išėivių vartojamose kalbose – ir anglų, ir lietuvių. Interferencija intensyvesnė ir ryškesnė apraiškose tos kalbos, kurios įgūdžiai yra ne tokie tvirti, t. y. antrinėje kalboje. E. H. Sturtevantas pažymi, kad svetur gimę amerikiečiai kalba „modifikuota anglų kalba“²⁵. Antrinėje (anglų) kalboje interferencija intensyviausiai reiškiasi žemiausiame kalbos lygyje – fonetikoje (fonetinė interferencija), nes gimtosios kalbos artikuliaciniai-akustiniai gūdžiai pasižymi didžiausiu tvirtumu. Suaugusiems imigrantams, neturėjusiems progos specialiai, mokytojų prižiūrimiems mokytis anglų kalbos garsų artikuliacijos, sunku buvo išsiugdyti normalius antrinės kalbos tarimo įgūdžius. Kalbėdami „angliškai“, Amerikos lietuviai vartojo beveik tą pačią pirminės kalbos fonologinę sistemą²⁶, daugiau ar mažiau išlaikydami tik antrinės kalbos fonemų distribucijos ypatumus, nors apskritai gali kalbėti sklandžia ir pakankamai gramatiškai taisyklinga anglų kalba.

Stiprėjant anglų kalbos įgūdžiams, plečiantis jos funkcionavimo sferai išėivių veikloje, interferencija intensyvėjo ir pirminėje, t. y. lietuvių kalboje. Čia ji ryškiausia aukščiausiame kalbos lygyje – leksikoje. Savo gimtosios kalbos apraiškose išėiviai ėmė vartoti anglų kalbos leksemas. Jos aptinkamos (gausiau ar ne taip gausiai) beveik visų išėivių šnekoje, netgi jų literatūrinėje rašomojoje kalboje.

3.3. Nors interferencija yra vidinis, nepastebimas, psichinis procesas, bilingvių šnekoje ji reiškiasi pastebimais „nukrypimais nuo normos“. Kadangi tarp psichinių ir lingvistinių reiškinių šiuo atveju yra koreliacija, interferencija apibrėžiama kaip *psicholingvistinis* reiškinys. Tokio pobūdžio interferencijos apibrėžimą pateikia ir U. Vainraichas (2.0.). Tačiau interferencijos sąvoka taikoma ne tik individo šnekai²⁷, bet ir pačiai kalbai²⁸. Bandydamas bent teoriškai skirti interferenciją šnekoje nuo interferencijos kalboje, U. Vainraichas nurodo: „Kalboje mes pastebime interferencijos reiškinius, kurie, dažnai pasitaikydami biling-

²⁵ E. H. Sturtevant, *Linguistic Change*, Chicago, 1962, 152. Šitai pažymi ir kiti JAV lingvistai, pvz., žr. H. A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1961, 343; G. Ph. Krapp, *The English Language in America*, I, New York, 1925, 60.

²⁶ Dėl tokios kalbinės situacijos teorinio pagrindimo žr.: U. Weinreich, *Languages...*, 24; E. Haugen, *Bilingualism...*, 50; R. Lado, *Linguistics across Cultures*, Ann Arbor, 1964 II; JAV fonetistai (Ch. K. Thomas, J. S. Kenyon ir kt.), aprašydami „amerikiečių“ kalbos tarimo normą, nurodo, kad kai kurie anglų kalbos priebalsiai (pvz., /r/, /w/, /θ/, /ð/), pasižymintys unikalia artikuliacija, turi ryškius nenorminius (substandard) variantus, kurie priskiriami „vulgariai amerikiečių kalbai“ (vulgar American). Tų variantų atsiradimą, matyt, reiktų sieti su gimtosios kalbos fonetinės interferencijos reiškiniais JAV imigrantų šnekoje (juk apie 11% JAV gyventojų gimtoji kalba – ne anglų kalba).

²⁷ Šneka čia vadinama tai, kas angl. *speech*, pranc. *parole*, rus. *речь*.

²⁸ Kalba čia vadinama tai, kas angl. *language*, pranc. *langue*, rus. *язык*.

vių šnekoje, yra tapę įprastais ir norminiais“²⁹. Bet juk tai, kas kalboje yra tapę norma, nėra jau interferencijos reiškinys, t. y. nėra „nukrypimas nuo normos“.

„Nukrypimai nuo normos“ nustatomi lingvistiniais metodais, bet šių „nukrypimų“ priežastys nėra lingvistinio pobūdžio. Kitais žodžiais tariant, lingvistikai rūpi ne šnekos mechanizmo veikimas, o tik jo produktas. Kalbos atžvilgiu interferencija tėra tik jos kitimo priežastis, t. y. faktinė situacija, su kuria susiduria kalba. Kalbos kitimo problema iš esmės yra ne kas kita, kaip inovacijų priėmimo problema. Bet ji nėra inovacijų atsiradimo priežasčių problema, o jų priėmimo galimybių ir sąlygų problema³⁰. Vadinasi, kalbėdami apie kalbą, mes tegalime kalbėti apie interferencijos reiškinį integraciją (isavinimą), reiškinį, kuris reglamentuoja interferenciją, padeda kalbai išlikti funkcionuojančia sistema, nes tik būdama sistema kalba gali atlikti savo pagrindinę funkciją. Interferencija gali turėti kalbai įtakos tik tiek, kiek svetimų kalbos elementai atitinka tas inovacijos galimybes, kurias jiems atveria imančioji kalba.

Interferencijos sąvokos taikymo kalbai nepagrįstumą, matyt, suvokia ir pats U. Vainraichas, pažymėdamas, kad „šnekoje svarbiausia yra kitos kalbės suvokimo faktoriai ir skolinimosi motyvavimas, o kalboje – fonetinė, gramatinė, semantinė ir stilistinė svetimų elementų integracija“³¹. Interferenciją nuo integracijos skiria daugelis lingvistų, tačiau U. Vainraicho knygos įtaka yra tokia didelė, kad šis skyrimas neretai lieka vien teoriniu principu.

V. Vildomekas, komentuodamas U. Vainraicho mėginimus skirti interferenciją šnekoje nuo interferencijos kalboje, teisingai pažymi, kad „neįmanoma nubrėžti aiškios linijos tarp šių dviejų kategorijų“³². Teisus ir E. Haugenas, reikalaujamas teoriškai būtinai skirti interferenciją nuo integracijos ir tuo pačiu nurodydamas, kad nėra absoliučių kriterijų skirti šiuos du reiškinius³³. Vieninteliu neabejotinu kriterijumi galėtų būti monolingvio nuomonė: tik ja remiantis, galima pasakyti, tas ar kitas svetimas elementas yra integruotas ar ne. Kitas (minimalus) kriterijus nustatyti integruotą reiškinį yra tiesiog paprašyti informantą pakar-

²⁹ „In language we find interference phenomena which, having frequently occurred in the speech of bilinguals, have become habitualized and established“. žr. U. Weinreich, *Languages...*, 11 U. Vainraichas interferencijos reiškiniumi laiko net norminius asimiliuotus skolinius.

³⁰ Э. Косериу, *Синхрония, диахрония и история, Новое в лингвистике*, вып. III, Москва, 1963, 194.

³¹ „In speech, factors of perception of the other tongue and motivation of borrowing are paramount; in language, it is the phonic, grammatical, semantic, and stylistic intergration of foreign elements that is of interest“, žr. U. Weinreich, *Languages...*, 12.

³² V. Vildomec, *Multilingualism*, Leyden, 1963, 79.

³³ E. Haugen, *Languages in Contact, Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists*, Oslo, 1958, 778.

toti dar kartą (interferencijos atveju informantas pateikia skirtingas formas)³⁴.

Pritaikyti pirmąjį kriterijų mūsų tiriamam atvejui neįmanoma, nes kalbama apie masinio bilingvizmo situaciją, o jeigu monolingvių ir yra, tai jų nuomonė šiuo atveju nėra kompetentinga (jų yra mažuma), kad, ja remiantis, būtų galima spręsti apie kalbos normą. Antrasis kriterijus yra toks minimalus, kad kalbos norma prilyginama kone šnekai.

Dalykas tas, kad bilingvizmo sąlygomis susilpnėja tradiciniai kalbos įgūdžiai, ir norma kai kuriuose kalbos lygiuose ima prarasti savo funkcinę galią, ji darosi silpniau apčiuopiama. Tačiau kalba funkcionuoja tol, kol ji sugeba tenkinti kalbančiųjų komunikacines reikmes. O kad ji galėtų šią funkciją atlikti, kalba visada išlieka sistema. Kalbos sisteminio pobūdžio prasmė yra ta, kad kalba yra socialinis reiškinys. „Kalba, matyt, yra mažiausiai priklausomas, masiškai patvariausias socialinis reiškinys. Lengviau ją nuslopinti, negu sunaikinti jos individualią formą“³⁵.

Vadinasi, integracija yra sąlygojama pačios kalbos sistemos, jos reliatyvaus stabilumo („nestabilios pusiausvyros“). Juk ir šnekoje, kaip ir normoje, egzistuoja tie sisteminiai reiškiniai, kurie būtinai reikalingi, norint kalbą suprasti, norint ja bendrauti. Vienokie ar kitokie „nukrypimai nuo normos“, pasirodantys bilingvių šnekoje, yra kompensuojami kalbos sisteminių reiškinų visumos.

Kalba, žinoma, reiškiasi tik kaip individų kalbėjimo aktas (šneka), o šneka visada priklauso kuriai nors konkrečiai kalbai. Kalbininkai, aprašantys kalbą ir jos reiškinius, teturi vieną medžiagos šaltinį – šneką. Vadinasi, aprašydami anglų kalbos leksemas Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, mes tegalime remtis pastarosios vartotojų kalbėjimo aktais (nesvarbu – išreikštais žodžiu ar raštu). Jie priklauso lietuvių kalbai, todėl apie anglų kalbos leksemas galima kalbėti tik kaip apie lietuvių kalbos faktus, jas galima nagrinėti tik kaip lietuvių kalbos sistemos elementus.

Konstatuodami, kad anglų kalbos leksinė interferencija yra anglų kalbos leksemų importavimo į Šiaurės Amerikos lietuvių kalbą priežastis, jų buvimą turime vertinti kaip tikslingą aktą (Šiaurės Amerikos lietuvių kalba funkcionuoja) ir nagrinėti jų priėmimo (įsavinimo) galimybes ir sąlygas lietuvių kalboje, t. y. kreipti akis į anglų kalbos leksemų Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje integraciją.

Svarbu ne patys anglų kalbos leksemų skolinimo faktai, bet tai, kad lietuvių kalboje egzistavo inovacijų reikmė ir kad lietuvių kalbos sistema sankcionavo tas inovacijas, kaip atitinkančias jos galimybes ir evoliucijos reikmes.

³⁴ E. М. Верещагин, Психолингвистическая..., 134.

³⁵ „Language is probably the most self-contained, the most massively resistant of all social phenomena. It is easier to kill it off than to disintegrate its individual form“, žr. E. Sapir, Language, A. Harvest Book, 1949, 206.

4.0. Pakitimai kalboje prasideda ir vystosi kaip „nukrypimai nuo normos“. Tokiems „nukrypimams“ (inovacijoms) atsirasti turi būti palankios sąlygos: reikia, kad a) arba jie funkcionaliai būtų tikslingi ir reikalingi, b) arba norma kalbančiams būtų nežinoma, c) arba jie netrukdytų kalbos funkcionavimui (abipusiam kalbančiųjų supratimui)³⁶.

Anglų-lietuvių kalbų Šiaurės Amerikoje kontaktų metu išeivių gimtojoje kalboje egzistavo visos čia suminėtos sąlygos, palankios žodyno kitimui ir anglų kalbos leksemų importavimui.

Pasikeitė lietuviškai kalbančios bendruomenės geografinė ir socialinė aplinka; žmonės, daugiausia kilę iš kaimo, susipažino su miesto gyvenimo tikrove, naujais civilizacijos reiškiniiais, masiškai keitė profesijas, gyvenimo būdą. Vadinasi, iški-
lo funkcinė reikmė praturtinti lietuvių kalbos žodyną inovacijomis.

Išeivių tarpe anksti išsiskyrė tam tikra grupė žmonių, kurie lengviau prisitaikė prie naujų gyvenimo aplinkybių, anksčiau pramoko anglų kalbos ir tapo dvikalbiais. Savo pranašumą prieš kitus išeivius, ypač naujai atvykstančius, jie stengėsi pabrėžti ne tik savo elgesiu, bet ir kalba. Iški-
lo stilistinis poreikis suteikti savo šnekai tam tikrų savybių, kurios žymėtų tą jų pranašumą, aukštesnę akultūrizacijos laipsnį. Vartoti anglų kalbos leksemas lietuvių kalbos apraiškose tapo netgi madinga, nes anglų kalba, kaip dominuojanti, išeivių tarpe turėjo didelį prestižą³⁷.

Apie bendrą lietuvių kalbos leksikos normą iš viso sunku kalbėti: XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje ji tik formavosi. Išeiviai buvo įvairių tarmių ir socialinių grupių atstovai su regionaliniais ir socialiniais žodyno skirtumais, visai nepažinę arba menkai pažinę savo meto bendrinės lietuvių kalbos normą, atitrūkę nuo jos raidos Lietuvoje. Siekdami savitarpio supratimo pačiu ekonomiškiausiu būdu, išeiviai neretai žodyno pertekliaus ir skirtumo problemas sprendė, pasirinkdami inovaciją – visiems priimtina anglų kalbos leksemą.

Išeivių bendruomenės narių visuotinas potraukis išmokti kalbėti angliškai buvo skatinamas objektyvių socialinių sąlygų, o masinis dvikalbiškumas buvo geriausia garantija, kad anglų kalbos leksemų vartojimas Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje (bent turinio plane) netrukdytų jos funkcionavimui.

Vadinasi, kalbant apie anglų kalbos leksemas Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, svarbiausia ieškoti kalbinių sąlygų, kurios buvo palankios jų (kaip inovacijų) priėmimui, įsigalėjimui kalboje. Interferencija negalėjo būti tiesioginė jų atsiradimo priežastis. Veikiau ji buvo šnekos sąlyga, kuri konkrečiomis istorinėmis anglų-lietuvių kalbų kontakto aplinkybėmis lėmė iškilusių išeivių gimtosios kalbos funkcinę reikmių tenkinimo būdą. Bilingvizmo vaidmuo buvo tik tas, kad

³⁶ Э. Косерну, *op. cit.*, 238–239.

³⁷ Ch. F. Hockett, *A Course of Modern Linguistics*, New York, 1958, 404.

leksinės inovacijos reikmės, vis dėlto, daugiausia buvo tenkinamos ne iš vidinių lietuvių kalbos resursų, bet panaudojant antrinės (anglų) kalbos leksinę medžiagą. Tai buvo pats ekonomiškiausias būdas papildyti lietuvių kalbos žodyną, kuris naujomis išėivių gyvenimo sąlygomis pasirodė labiausiai reikalingas inovacijų, užtikrinančių kalbos funkcionavimą.

4.1. Tyrinėjant Šiaurės Amerikos lietuvių kalbą, iš karto į akis krinta tam tikras anglų kalbos leksemų perteklius: išėivių šnekoje jų vartojama daugiau, negu funkcionaliai atrodytų reikalinga. Aukščiau (4.0.) minėtos sąlygos atvėrė kelią į Šiaurės Amerikos lietuvių kalbą ne tik anglų kalbos leksemoms, atnešančioms „visiškai naują turinį“, bet ir tokioms, kurios tam tikru mastu dubliuoja gimtosios kalbos leksemas turinio plane. Jeigu pirmosios ekonomiškiausiu būdu užpildė spragą, naujomis išėivių gyvenimo sąlygomis atsiradusią lietuvių kalbos leksinėje-semantinėje sistemoje, tai pastarosios buvo pradėtos vartoti dėl atitinkamų lietuvių kalbos leksemų funkcionalinio silpnumo³⁸, kuris gali būti aiškinamas ir apskritai lietuvių kalbos funkcijų susilpnėjimu išėivių kalbinėje veikloje bilingvizmo sąlygomis (3.0.).

Leksemos pastovumą paprastai apsprendžia dvi sąlygos: jos vartojimo dažnumas ir senumas. Dėl lietuvių kalbos funkcijų apribojimo ypač sumažėjo kai kurių lietuvių kalbos leksemų aktualizacijos dažnumas. Todėl neretai netgi seni lietuvių kalbos žodžiai, sudarantys visų išėivių žodyno pagrindą, buvo keičiami atitinkamomis anglų kalbos leksemomis. Lietuvių kalboje dar prieš emigracijos pradžią ir jos metu buvo daug naujų žodžių (dažniausiai skolinių) įvairioms svetimoms, lietuvių dar nepažintoms realijoms reikšti, tačiau išėiviams jie buvo iš viso nežinomi, nauji arba žinomi tik labai nedidelei su lietuvių literatūrine kalba susipažinusiais išėivių daliais. Todėl išėiviai skolinosi atitinkamas leksemas iš anglų kalbos, ir jos tvirtai įsigalėjo jų žodyne.

Vadinasi, anglų kalbos leksemos ne tik papildė lietuvių kalbos žodyną, bet, apskritai imant, keitė ir visą kalbos leksinę-semantinę sistemą. Vyko tam tikra anglų kalbos skolinių semantinė integracija, nusistovėjo tam tikras jų santykis su visu lietuvių kalbos žodynu: a) kai kurie skoliniai tvirtai ir nepamainomai įsigalėjo lietuvių išėivių leksikoje; b) kai kurie lietuvių kalbos žodžiai išnyko arba tapo retai vartojami, pamiršti, pasyvūs (juos pakeitė angliški skoliniai); c) įprastiniu reiškiniu tapo lietuviškų žodžių ir turinio atžvilgiu identiškų anglų kalbos leksemų vartojimas pakaitomis.

---

³⁸ S. Puškariu, kalbėdamas apie gimtosios kalbos žodžių keitimą svetimomis leksemomis, teisingai pažymi, kad tikroji jų įsavinimo priežastis yra ne bilingvizmas, o pakeičiamo žodžio funkcionalinis silpnumas, atsiradęs kalboje konkrečiose kalbos egzistavimo sąlygose, žr. S. Puškariu, *Die rumänische Sprache. Ihr Wesen und volkliche Prägung*, Leipzig, 1943, 246.

5.0. Leksemai būdingi du struktūrinių ryšių tipai – paradigminiai ir sintagminiai³⁹. Iš vienos pusės, ji susideda iš foneminių ir morfeminių vienetų, priklausančių žemesniems kalbos lygiams, iš kitos pusės, įeina į aukštesnio lygio vieneta – sakinį. Leksema, kaip ir bet kuris kalbos vienetas, suvokiama kaip tokia tik tuo atveju, jeigu ją galima atpažinti aukštesnio lygio vieneto sudėtyje⁴⁰. Į leksemą praktiškai žiūrima kaip į sintagminį elementą. Paradigminiai ryšiai mažiau svarbūs, kai apie leksemą kalbama kaip apie sakinio elementą.

Anglų kalbos leksemos, importuojamos į Šiaurės Amerikos lietuvių kalbą, patenka į kitą kalbos struktūrą, kurioje to paties lygio vienetams būdingi skirtingi struktūriniai ryšiai. Kad jos galėtų funkcionuoti lietuvių kalbos sistemoje, turi būti bent minimaliai (t. y. sintagmiškai) integruotos. Įgyti leksemos statusą lietuvių kalboje kitos kalbos žodis gali tik tuo atveju, jeigu jis suvokiamas kaip sakinio elementas, t. y. sudėtyje aukštesnio lygio vieneto, kur jis atlieka integracinę funkciją. Taigi, jeigu anglų kalbos leksema lietuvių kalbos sakinyje atlieka integracinę funkciją, ją galima laikyti minimaliai arba sintagmiškai integruota. Tokia minimali arba sintagminė integracija yra imperatyvi, būtina net bilingvizmo atveju, nes tik jos dėka leksema tampa reikšminiu vienetu.

5.1. Tačiau leksema užima tarpinę poziciją: su kalbos sistema ją dar sieja paradigminiai ryšiai, kitaip sakant, leksema santykiauja su visa sistema kaip dvipusis vienetas (pagal turinį ir pagal formą). Leksemos formą galima apibūdinti kaip jos sugebėjimą dalytis į žemesnio lygio sudėtinius elementus⁴¹.

Importuojant kitos kalbos leksemas, pasireiškia dvi tendencijos: importuojama leksema, būdama kitos kalbos foneminių ir morfeminių vienetų nešėja, gali išlaikyti savo originalią formą, arba jos netekti, t. y. paradigmiškai dalytis į žemesnio lygio sudėtinius elementus, būdingus tai kalbai, į kurią ji pateko.

Štai vienas dabartinės Šiaurės Amerikos lietuvių kalbos pavyzdys:

– Kas atsitiko, *Džianai*?

– *Tairė išblovino*, tai vos į *dičę* neįvirtau.

– Nereikėjo tau pirkti šito *sekinen karo*, jei nenorėjai turėt *trubelio* ant kelio. Pavažiوسي kiek, ir vėl gausi *flet tairę*. Norėjai turėt *gut taim*, o dabar parvažiوسي namo visas *dortinas*.

Paanalizuokime šiame pavyzdyje vartojamas anglų kalbos leksemas ir pabandykime išsiaiškinti jų paradigminį statusą.

Foneminiu požiūriu visos anglų kalbos leksemos yra integruotos į lietuvių kalbos sistemą. Tai natūralu, nes, kaip jau buvo minėta (3.2.), lietuvių išėivių anglų

³⁹ А. А. Уфимцева, Слово в лексико-семантической системе языка, Москва, 1968, 251.

⁴⁰ Э. Бенвенист, Уровни лингвистического анализа, Новое в лингвистике, вып. IV, 1965, 438–439.

⁴¹ Э. Бенвенист, op. cit., 444.

kalbos apraiškose ryški gimtosios kalbos fonetinė interferencija – gimtosios kalbos artikuliaciniai-akustiniai įgūdžiai pasirodė labai tvirti, todėl ir anglų kalbos leksemų, vartojamų lietuvių kalboje, foneminė struktūra yra sudaryta iš lietuvių kalbos fonemų inventorius⁴².

Kai kurios anglų kalbos leksemos aukščiau pateiktame tekste yra integruotos ir į lietuvių kalbos morfologinę sistemą: jos turi lietuvių kalbos daiktavardžiui, būdvardžiui ir veiksmažodžiui būdingas gramatines morfemas. Kitos leksemos paradigmiskai neturi jokių lietuvių kalbos morfologinių požymių. Kyla klausimas: ar anglų kalbos leksinė interferencija nėra tapusi lietuvių kalbos morfologinės sistemos pakitimo priežastimi? O gal susidarė trečia kalbos sistema, apie kurią kartais kalbama kalbų kontaktams skirtuose lingvistiniuose darbuose?

Tačiau trečios kalbos sistemos jokių elementų tame tekste nematyti. Kiekviena anglų kalbos leksema yra arba integruota į lietuvių kalbos morfologinę sistemą, arba išlaikiusi anglų kalbos leksemoms būdingą originalią formą (kamenas+nulinė gramatinė morfema).

5.2. Kalbų kontaktų teorijoje žinomos dvi sąvokos, kurios gali būti taikomos šiuo atveju. Anglų kalbos leksemos, vartojamos Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, gali būti vadinamos skoliniais, arba identifikuojamos kaip anglų kalbos morfologinės interferencijos reiškiniai.

Leksemos, kurios paprastai yra vadinamos skoliniais, turi savitų ypatybių. Jos aptinkamos ne tik bilingvių, bet ir monolingvių šnekoje. Jos priklauso vienai ir tik tai vienai kalbos sistemai. Skoliniai, kaip žinoma, yra kitų kalbų kilmės, bet ne kitų kalbų formos, žodžiai. Monolingvizmo situacijoje maksimali paradigminė svetimų kalbų kilmės leksemų integracija yra imperatyvi, būtina. Skolinių integracija patvirtina įvairių kalbos lygių sisteminių, integracinių pobūdį monolingvizmo atveju.

Skolinių skirstymas į *Lehnwörter* ir *Fremdwörter* ir visos kitos klasifikacijos⁴³ paprastai remiasi skolinių paradigminės integracijos laipsnio nustatymo kriterijais, tačiau maksimalios paradigminės skolinių integracijos nebuvimas, kaip ir pats skolinimosi procesas, yra įmanomas tik todėl, kad visuomenėje yra tam tikra

---

⁴² E. Haugenas, kalbėdamas apie fonetinį skolinių adaptavimą, bilingvius, kurie antrinę kalbą pramoko vyresniame amžiuje, prilygina monolingviams, žr. E. Haugen, *The Analysis of Linguistic Borrowing*, „Language“, XXVI 2 (1950), 222.

⁴³ Л. П. Эфремов, *Сущность лексического заимствования*, „Вестник АН КазССР“, 1959, 5; М. М. Маковский, *К проблеме так называемой „интернациональной“ лексики*, – ВЯ 1960 I; О. Б. Шахрай, *К проблеме классификации заимствованной лексики*, – ВЯ 1961 2; Л. П. Крысин, *К определению терминов „заимствование“ и „заимствованное слово“*, – „Развитие лексики современного русского языка“, Москва, 1965; Л. П. Эфремов, *О заимствованных словах*, „Прогрессивное влияние русского языка на казахский“, Алма-Ата, 1965.

bilingvizmo dirva. Pavyzdžiui, nelinksniuojamieji kitų kalbų kilmės daiktavardžiai, įėję į lietuvių kalbos normą, yra vartojami tik tam tikros dvikalbės (arba daugiakalbės) visuomenės dalies. Vadinasi, tik tas anglų kalbos leksemas (*Džianas, tairė, išblovyti, dičė, karas, trubelis, dortinas*), kurių sudėtyje esantys žemesnio lygio vienetai (fonemos ir morfemos) priklauso lietuvių kalbos sistemai, t. y. tas, kurios yra maksimaliai paradigmiškai integruotos į lietuvių kalbos sistemą, galima vadinti angliškais skoliniais Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje. Tokius skolinius gali vartoti ir tie lietuviai išeiviai, kurie praktiniais sumetimais galėtų būti vadinami monolingviais (dėl menko antrinės kalbos mokėjimo).

Interferenciją U. Vainraichas apibūdina kaip „modelių pertvarkymą, kuris vyksta dėl svetimų elementų įvedimo į aukštesnes kalbos struktūrinės sferas“⁴⁴ ir priešpastato ją skolinimuisi, kuris laikomas tik „kalbos inventoriaus papildymu“. Vadinasi, interferencija ir skolinimas skiriasi tuo, kad pirmuoju atveju svetimas elementas įvedamas į sistemą, o antruoju jis tik papildo kalbos inventorių. Naujo elemento įvedimas į sistemą reiškia kalbos sistemos pakitimą. O pakitimą kalbos sistemoje galima užfiksuoti tik diachroniškai, lyginant dvi tos sistemos būsenas. Vadinasi, interferencija (taip, kaip ji čia apibrėžiama) yra diachroninio tyrimo priemonė. O šiuo atveju visus reiškinius mes nagrinėjame sinchroniškai ir teigiame, kad lietuvių kalbos foneminė ir morfologinė sistema nepasikeitė.

Tuo būdu kai kurios anglų kalbos leksemos, vartojamos dabartinėje Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, sinchroniškai negali būti laikomos nei skoliniais, nei interferencijos reiškiniais. Šios leksemos paradigmiškai turi dviejų kalbų sistemų požymius. Leksemas, kurios sinchroniškai nepriklauso vienai ir tiktai vienai kalbos sistemai, vadinsime dvikalbėmis leksemomis⁴⁵. Dvikalbės (anglų kalbos) leksemos Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje turi foneminius, bet neturi lietuvių kalbos morfologinių požymių. Morfologiniu požiūriu jos nepriklauso vienai kuriai kalbos sistemai, bet tuo pačiu metu abiem.

Lietuvių kalboje jos pasirodo pagal tikimybių procesų dėsnius, bet jų skaičius lietuvių kalbos tekste yra ribotas. Ribota ir jų distribucija lietuvių kalbos sakinyje. Tokia dvikalbių leksemų morfologinė anomalija toleruojama tiek, kiek ji pakenčiama lietuvių kalbos sistemoje sintagmiškai: lietuvių kalbos leksemų sintaksiniai ryšiai kompensuoja nesamus morfologinius požymius ir padeda atstatyti jų ryšį su kitais sakinio elementais, esančiais iš kairės ir dešinės. Pasirodo, lietuvių kalboje egzistuoja tam tikras morfologinių realizacijų perteklius: morfologinės

⁴⁴ „The term interference implies the rearrangement of patterns that results from the introduction of foreign elements into the more highly structural domains of language...“, žr. U. Weinreich, *Languages... I*.

⁴⁵ E. M. Vereščiginas, pirmasis aprašęs šią sąvoką, vartoja terminą „используемые лексемы“.

realizacijos, pateisinamos ir būtinos paradigminių požiūriu, neretai yra nereikalingos sintagminiame plane.

Vadinasi, dvikalbės (anglų kalbos) lekšemos Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje sakinyje (*sekinen, flet, gut, taim*) yra organizuojamos pagal lietuvių kalbos sintaksės dėsnius, o jų morfologinės anomalijos galimybė glūdi pačioje lietuvių kalbos sistemoje. Genetiškai kilusios iš anglų kalbos ir vartojamos lietuvių kalbos sakinyje, jos gali turėti anglų kalbos ypatybių, tačiau tik tokių, kurios netrukdo lietuvių kalbos funkcionavimui ir tik tokiose sąlygose, kurias joms sudaro imančioji kalba. Vyksta tam tikras dalinis dviejų kalbos sistemų sambūvis priklausomai nuo to, kiek tam sambūviui palankios sąlygos lietuvių kalboje.

5.3. Kadangi visos anglų kalbos lekšemos, vartojamos Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, tam tikru būdu prisitaiko prie lietuvių kalbos sistemos, t. y. daugiau ar mažiau yra integruojamos į ją, tai importacijos metu jos yra savotiškai reprodukuojamos. Realus istorinio proceso, kaip ir kokiais motyvais vadovaujantis vyko ir šandien vyksta anglų kalbos lekšelių reprodukcija Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, nusakyti neįmanoma, tačiau įmanoma nustatyti tą sumą pakeitimų, kurie įvyko integracijos procese, ir nurodyti kai kuriuos to proceso dėsningumus bei juos motyvuoti. Šitai galima padaryti, lyginant anglų kalbos lekšelių modelių su jų reprodukcijomis (replikomis) Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje. Tokiu būdu lygindami, mes tarsi bandome rekonstruoti tuos principus, kuriais remiantis, vyko anglų kalbos lekšelių paradigmėnė integracija į lietuvių kalbą.

Lyginant dviejų skirtingų sistemų elementus ir ieškant tarp jų ryšio, neįmanoma išsiversti be pačių sistemų lyginimo. Vienintelis šiuo atveju tinkamas lingvistinio aprašymo būdas yra vadinamasis bilingvistinis arba dialingvistinis deskriptyvinis metodas⁴⁶.

ON INTERPRETATION OF ENGLISH LEXEMES IN AMERICAN LITHUANIAN

Summary

An attempt has been made to interpret (in broad terms) English lexemes imported into American Lithuanian by adult bilinguals. The actual treatment of the subject is preceded by an extended survey of a given language contact situation.

In exploring the causes of their importation, English lexemes are treated not only as a manifestation of lexical interference, but the reasons which motivate any speaker to accept them in their vocabulary are also widely dealt with. The imported lexemes are mainly interpreted as subject to the interference of the phonic, as well as the grammatical, system of the recipient language. They usually occur as phonemically integrated loanwords. Most of them are also integrated with the recipient grammar. The cases when under certain circumstances American Lithuanians display an indifference as to the grammatical treatment of the transferred English lexemes are explained by the favourable paradigmatic and syntagmatic factors of the recipient language.

⁴⁶ E. Haugen, *Problems of Bilingual Description*, *General Linguistics*, I (1955), U-ty of Kentucky, Lexington I.